

ZAMONAVIY TA'LIM STANDARTLARI VA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV

Ochilova Azizabonu Yorqin qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21767185>

Annotatsiya: Ushbu maqolada professional ta'lim jarayonida zamonaviy ta'lim vositalari imkoniyatlaridan foydalanishning pedagogik jihatlari bayon etilgan. Shuningdek, zamonaviy ta'lim vositalarining professional ta'lim jarayonidagi o'rni va ahamiyati yoritib berilgan. Zamonaviy ta'lim vositalari samaradorligini ta'minlaydigan didaktik tamoyillar tahlil qilingan. Jumladan, mavjudlik, ilmiylik, tasviriylik, ongliklik va ijodiy faollik, tizimlilik, ta'limni hayot va amaliyot bilan bog'lash, bilimlarni o'zlashtirishning mustahkamligi va o'quvchilarning kognitiv kuchlarini rivojlantirish kabi tamoyillar keltirib o'tilgan. Bundan tashqari maqolada kompetensiyaviy yondashuvlarga asoslangan ta'limning bir qator jihatlari ko'rib o'tilgan. Xususan kasbiy, amaliy kompetentlik turlari va ularning rivojlanish bosqichlari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: kompetentlik, baholash, ma'lumot, o'qituvchi, o'quvchilar, munosabat, shaxsiy, amaliy, ijtimoiy, tashabbuskor, professional ta'lim, kasbiy tayyorlash, ta'lim vositalari, innovatsion ta'lim vositalari, an'anaviy o'qitish vositalari, o'quv-uslubiy ta'minot.

Abstract: This article outlines the pedagogical aspects of utilizing modern educational tools within the professional education process. It highlights the role and significance of these tools in professional education and analyzes the didactic principles that ensure their effectiveness. Specifically, the article discusses principles such as accessibility, scientific validity, visual representation, conscious learning and creative engagement, systematic organization, linking education to real life and practice, the consolidation of knowledge, and the development of students' cognitive abilities. Furthermore, the article examines various aspects of education based on the competency-based approach, specifically addressing types of professional and practical competence and their stages of development.

Keywords: competence, assessment, information, teacher, students, attitude, personal, practical, social, initiative, professional education, vocational training, educational tools, innovative educational tools, traditional teaching tools, educational-methodological support.

Аннотация: В статье рассматриваются педагогические аспекты использования современных образовательных средств в процессе профессионального обучения. Освещаются роль и значение этих средств в профессиональном образовании, а также анализируются дидактические принципы, обеспечивающие их эффективность. В частности, обсуждаются такие принципы, как доступность, научность, наглядность, сознательность и творческая активность, системность, связь обучения с реальной жизнью и практикой, закрепление знаний и развитие когнитивных способностей обучающихся. Кроме того, в статье анализируются различные аспекты обучения на основе компетентностного подхода, включая виды профессиональных и практических компетенций и этапы их формирования.

Ключевые слова: компетенция, оценивание, информация, преподаватель, обучающиеся, отношение, личностные, практические и социальные качества, инициативность, профессиональное образование, профессиональная подготовка, образовательные средства, инновационные образовательные средства, традиционные средства обучения, учебно-методическое обеспечение.

Professional ta'lim tizimida ta'limni modernizatsiya qilish yangi kasbiy vazifalar bilan bir vaqtda zamonaviy mutaxassisni kasbiy tayyorlashga yangi talablar ham qo'ymoqda. Kasbiy tayyorgarlikning yangi vazifalari zamonaviy pedagogik, shu jumladan axborot, texnologiyalar, o'qitishning texnik vositalari va asbob-uskunalaridan foydalanishdan iboratdir. Boshqacha qilib aytganda, professional ta'limda muvaffaqiyatli kasbiy tayyorlashni amalga oshirish o'quv-uslubiy ta'minotni sezilarli darajada yangilashni va unda zamonaviy innovatsion yondashuvlarni joriy qilishni talab qiladi. Zamonaviy ta'lim vositalari tizimi professional ta'limning kasbiy ta'lim standartlari talablarining bajarilishini ta'minlaydi, axborot-ta'lim muhitining barcha darajalarining ajralmas qismi hisoblanadi va ta'lim jarayonining barcha tarkibiy qismlarini, shu jumladan talabalarining ta'lim motivatsiyasini shakllantiradi. Asosiy ta'lim dasturini o'zlashtirishning shaxsiy, meta-predmetli va fan natijalariga erishish, ta'lim jarayonida mavjud ta'lim vositalarining butun to'plamidan – ham an'anaviy, ham raqamli texnologiyalar asosida ishlaydigan ta'lim vositalaridan kompleks foydalanmasdan imkonsizdir. Ta'limning asosiy xususiyati – bu shaxsning atrof olamni bilish o'zgartirishda o'qish, bilish va hamkorlik qilish qobiliyatini belgilaydigan universal ta'lim harakatlari tizimi sifatida umumiy faoliyat asosini shakllantirishdir. Zamonaviy ta'lim vositalariga quyidagilar kiradi: – an'anaviy o'qitish vositalari (bosma va bosma bo'lmagan asoslarda, shuningdek, tabiiy tajribalar va amaliy harakatlarni o'tkazish uchun jihozlar, qurilmalar va asboblari); – innovatsion ta'lim vositalari (raqamli texnologiyalar asosida ishlaydigan).

Asosiy qism. Zamonaviy ta'lim vositalaridan foydalanish samaradorligi uni ta'minlashning uchta o'zaro bog'liq jihati bilan belgilanadi – texnik, uslubiy va tashkiliy. Texnik qo'llab quvvatlash o'quvchilarga ma'lumot uzatish, talabalarining o'qituvchiga teskari aloqalari, bilimlarni nazorat qilish, mustaqil mashg'ulotlarni tashkil etish, ma'lumotlarni qayta ishlash va hujjatlashtirish uchun foydalaniladigan ta'lim vositalarini moslashtirish, takomillashtirish va rivojlantirishni o'z ichiga oladi. Ammo hatto o'ta zamonaviy ta'lim vositalari ham, agar ular kerakli uslubiy tayyorgarliksiz va didaktik materiallarni ishlab chiqmasdan, ergonomik va psixologik-pedagogik talablarni buzgan holda, ularni qo'llash sohalarini asossiz ravishda kengaytirib, uslubiy savodsiz, ya'ni noto'g'ri ishlatilsa kerakli effektini ta'minlamaydi. Professional ta'lim muassasalarida ta'lim vositalarini tashkiliy qo'llab-quvvatlash – ularga xizmat ko'rsatish va ishchi holatda saqlab turish, modernizatsiya qilish va jihozlarni o'z vaqtida almashtirish katta ahamiyatga ega. Ta'lim muassasalarining ko'plab o'qituvchilari tomonidan ta'lim vositalaridan sust foydalanilishining sabablaridan biri shundaki, ularda texnikani yaxshi bilmaydigan ko'plab odamlar mavjud. Uskunaning texnik murakkabligidan qo'rqish va uning noto'g'ri ishlashida yuzaga keladigan qiyinchiliklar ta'lim vositalaridan keng foydalanish uchun eng kuchli psixologik to'siqdir. Va ular qanchalik zamonaviy va qimmat bo'lsa, ko'pchilik o'qituvchilar ulardan foydalanishni shunchalik xohlamaydilar. Shuning uchun bo'lajak o'qituvchini nafaqat ushbu kurs bo'yicha ta'lim vositalari va ularni darsda qo'llash uslubi bilan tanishtirish, balki ta'lim vositalarini barcha turdagi talabalarining pedagogik amaliyotiga faol jalb qilish, ularning qo'llanilishi bo'yicha turli xil amaliy topshiriqlarni berish kerak. Zamonaviy

ta'lim vositalarini qo'llash darajasi o'qitiladigan fanning tabiatiga, talabalarning tayyorgarligi va qiziqishlariga, darslar shakliga, o'qituvchining o'ziga xos moyilligi va ishtiyoqiga, mavjud vositalarga, dasturiy va uslubiy ta'minotga bog'liq. Ta'lim vositalaridan foydalanishning uchta darajasini shartli ravishda ajratish mumkin: epizodik, tizimli va sinxron. Epizodik darajada ta'lim vositalari o'qituvchi tomonidan har bir holatda qo'llaniladi. Tizimli o'rganilayotgan ma'lumotlarning hajmini va uni idrok etish uchun taqdim etishning xilma-xilligini sezilarli darajada kengaytirishga imkon beradi, agar o'qituvchi o'ylangan va izchil ravishda zamonaviy ta'lim vositalarini o'quv jarayoniga kiritisa. Sinxron daraja butun dars davomida yoki uning muhim qismida ta'lim vositalaridan foydalanish orqali material taqdimotini amalda uzluksiz qo'llab quvvatlashni nazarda tutadi. Biroq, o'quv jarayonini texniklashtirishning har qanday darajasida yetakchi va hal qiluvchi rol o'qituvchiga tegishli va ta'lim vositalari, hatto eng zamonaviy versiyalarda ham, har doim faqat uning yordamchisigina bo'ladi. Ta'lim-tarbiya jarayonini texniklashtirishning eng yuqori darajasi o'qituvchi shaxsining o'quvchilarning ta'limi va ularning shaxsiy fazilatlarini tarbiyalashga ijobiy ta'sirining o'rnini bosmaydi. Yuqorida aytilganlarning barchasi ta'lim vositalarini o'rganishning o'rni va ahamiyatini va zamonaviy axborot jamiyatida ishlashi kerak bo'lgan bo'lajak mutaxassis va o'qituvchilarni kasbiy tayyorlash jarayonida ulardan foydalanish usullarini belgilaydi. Natijada mutaxassis kadrlar tayyorlash bo'yicha o'quv rejalariga "Texnik o'quv vositalari" yoki shunga o'xshash fan kiritilib, uning maqsadi pedagogik ta'lim muassasasining har bir bitiruvchisini zamonaviy texnik o'qitish vositalaridan foydalanish sohasida kompetentli qilishdan iborat. Agar zamonaviy ta'lim vositalari yordamida uzatiladigan mazmunli material quyidagi didaktik tamoyillarga javob bersa, zamonaviy ta'lim vositalaridan foydalanish samarali va mahsuldor bo'ladi: Mavjudlik tamoyili – bu tamoyilning odatda tushuniladigan ma'nosi shundaki, ta'lim, tarbiya, rivojlanishning har bir bosqichida o'quvchi zamonaviy ta'lim vositalari orqali darhol tushuna oladigan ma'lumotlarni taklif qilish kerak. Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta'lim o'quvchilarni o'zlashtirilgan axborotlarni o'quv va hayotiy faoliyat turlarining standart va nostandart vaziyatlarida qo'llay olishga tayyorlashi bilan harakterlanadi. Maktab ta'limini zamonaviy rivojlanish talablariga moslashtirish fanlardan elektron ta'lim resurslarini takomillashtirish, o'quvchilarning elektron manbalar bilan faol muloqotini ta'minlash, mustaqil ta'limini amalga oshirish va o'z-o'zini baholash, zaruriy ma'lumotni operativ izlab topish va yuzaga kelayotgan muammolarni hal etishda undan foydalanish kompetensiyalarini shakllantirishni nazarda tutadi. Shu nuqtai nazardan ta'lim sifati ko'rsatkichlaridan biri kompetentlilik hisoblanadi. U faqatgina bilim va ko'nikmalar yig'indisi bo'libgina qolmay, o'quvchilarning egallagan bilimlarini mobillashtirish va aniq vaziyatlarda tajribada qo'llay olishi bilan tavsiflanadi. Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan o'qitishning asosiy mohiyati kasbga yo'naltiruvchi fanlardan tashkil qilingan ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilar tomonidan egallangan bilim, ko'nikma va malakalarni o'z shaxsiy hayoti davomida, shuningdek, kelgusi kasbiy va ijtimoiy faoliyatlarida qo'llay olish kompetensiyalarini shakllantirishga yo'naltirish sanaladi. O'quvchilar kelgusi hayoti davomida shaxsiy, ijtimoiy, iqtisodiy va kasbiy munosabatlarga kirishishi, jamiyatda o'z o'rnini egallashi, mazkur jarayonda duch keladigan muammolarning yechimini hal etishi, eng muhimi o'z sohasi, kasbi bo'yicha raqobatbardosh bo'lishi uchun zaruriy tayanch kompetensiyalarga ega bo'lishi lozim. O'quvchilarda shakllantiriladigan kompetensiyalar uch darajaga ajratiladi: tayanch kompetensiyalar; umumiy (predmetli) kompetensiyalar; xususiy kompetensiyalar.

Tadqiqot metodlari. Tadqiqot davomida pedagogik adabiyotlar, normativ-huquqiy hujjatlar va kompetensiyaviy yondashuvga oid ilmiy manbalar tahlil qilindi. Shuningdek, taqqoslash, tizimlashtirish va pedagogik tahlil metodlaridan foydalanildi. Zamonaviy ta'lim vositalarining texnik, uslubiy va tashkiliy jihatlari o'rganildi. O'quvchi shaxsining umumiy rivojlanishiga zamin tayyorlaydigan kompetensiyalar tayanch kompetensiya, faqat o'quv fani orqali shakllantiriladigan kompetensiyalar xususiy kompetensiyalar deyiladi. Ma'lumki, umumiy o'rta ta'lim maktablari zimmasiga ta'lim-tarbiya jarayoni orqali o'quvchilarda tayanch kompetensiyalar, jumladan, kommunikativ, axborot bilan ishlay olish, shaxs sifatida o'z-o'zini rivojlantirish, ijtimoiy faol fuqarolik, umummadaniy, matematik savodxonlik, fan va texnika yangiliklaridan xabardor bo'lish hamda foydalanish kompetensiyalarini shakllantirish vazifasi yuklatilgan. Zamonaviy yondashuvlar o'qitish jarayonida pedagogik va axborot texnologiyalarini o'zaro integratsiyalash orqali o'quvchilarda tayanch va fanga oid xususiy kompetensiyalarni shakllantirishni nazarda tutadi. Dunyoning yetakchi ilmiy markazlari va oliy ta'lim muassasalarida kompetensiyaviy yondashuvni kasbiy ta'lim, umumta'lim fanlari standartlari mazmuniga kiritish tamoyillari, ularning pedagogik tizim bo'g'inlaridagi o'zgarishlarga ta'siri, psixologik va metodologik asoslari va xususiyatlari, mustaqil ravishda ta'lim natijalariga erishish konsepsiyasi, kompetensiyaviy yondashuv talqini, shaxsni rivojlantirishga yo'naltirilgan, ijtimoiy va ma'lum bir sohadagi faoliyatga doir kompetensiyalarga oid ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilmoqda. O'qituvchilarning kompetentligini oshirishning o'quv-metodik ta'minoti sifatini oshirishga qaratilgan ilmiy yondashuvlar, amaliy mashg'ulotlarning virtual shakllarini joriy etish, kasbga yo'naltirilgan fanlarni o'qitishdagi kompetensiyaviy yondashuvlar, fanlararo bog'liqlikni aks ettiruvchi amaliy mashg'ulotlar asosida o'qitish ta'limning sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda.

Kompetensiya muammosining ta'lim sohasiga kirib kelishi va uning rivojlanish tarixini shartli ravishda to'rtta bosqichga bo'lish mumkin (1-rasm).

1-rasm. Kompetensiyaning rivojlanish bosqichlari.

2006 yilda yevropa parlamenti va Kengashi tomonidan uzluksiz ta'lim uchun 8 ta tayanch kompetensiyalar tavsiya qilingan: o'z ona tilida muloqot qila olish; chet tilida muloqot qila olish; matematik kompetentlilik hamda fan va texnika sohasidagi asosiy kompetensiyalar; raqamli kompetentlik; o'qishni o'rganish; ijtimoiy va fuqarolik kompetensiyasi; tadbirkorlik va tashabbuskorlik tuyg'usi; madaniyatdan xabardor bo'lish va uni ifodalay olish. Evropa

tajribasiga tayangan holda O'zbekiston ta'lim tizimida kompetensiyaviy yondashuvning joriy etilishi, shakllantiriladigan ta'lim kompetensiyalarini tanlash va ularni ta'lim tizimiga singdirish orqali respublikamizda ta'lim tizimi samaradorligini oshirish mumkin. Kompetentlik haqida gap ketganda «bilim darajasi» sifatida «u yoki bu ob'yektning mohiyatan realligini tafakkur qila olish» masalasining nazariy jihatlarini o'zlashtirishga qaratilgan faoliyat tushuniladi.

Shaxsning kompetentligi qanday aniqlanadi? A.V.Xutorskiyning ishlarida kompetensiya va kompetentlik ta'riflari, xususan «...ma'lum bir sohada faoliyat ko'rsatishga imkon beradigan zaruriy bilim va ko'nikmalarga ega bo'lgan shaxs – kompetentli shaxs», degan fikri mos tushadi. V.V.Serikovning ishlarida kompetentlikka «o'qimishli, bilimli, ko'nikmali bo'lish usuli shaxsiy o'zligini namoyon qilishga imkon beradigan tushunchalar jamlanmasidir» deb izoh beriladi. Kompetensiya so'ziga turlicha ta'riflar, yondashuvlar mavjud. Xususan, «O'zbekiston milliy ensiklopediyasi»da kompetensiya so'zi quyidagicha izohlanadi: kompetensiya (lot. competo – erishyapman, munosibman, loyiqman) – muayyan davlat organi (mahalliy o'zini o'zi boshqarish organi) yoki mansabdor shaxsning qonun, ustav yoki boshqa hujjat bilan belgilangan vakolatlari, huquq va burchlari doirasi; u yo bu sohadagi bilimlar, tajriba. “Kompetensiya” atamasi keng ma'noda umumiy masalalarni hal etishda amaliy tajribalar asosida bilim va malakalarni qo'llash, muvaffaqiyatli harakat qilish qobiliyatini bildiradi. Lotincha “campetere”- muvofiq bo'lmoq so'zidan kelib chiqqan. “Tashabbuskorlik” kompetensiyasi. Aniqlash: harakatni boshlab berish va shaxsiy ijobiy jihatlar bilan voqeaga samarali ta'sir ko'rsata olish. Doimo izlanishda bo'lish, yangi vazifalarni, qo'shimcha ishlarni o'z zimmasiga olish. Odatda har bir lavozim uchun 5-10 ta asosiy kasbiy kompetensiya belgilanadi. Ular bayon etiladi. Bunday holatda o'qituvchi tomonidan test savollari shakllantirilsa maqsad muvofiq bo'ladi. Berilayotgan test savollarining har biri ma'lum kompetensiyaga moslashtiriladi. Test o'quvchining ushbu kompetensiyalarni qanchalik egallanganliklarini ko'rsatadi. Uning natijalariga ko'ra, o'quvchining kompetensiyani egallash darajalari aniqlanadi. Keng ma'noda kompetensiya masalaning, shuningdek, muayyan bilim sohasining mohiyatini muvaffaqiyatli hal eishda amaliy tajribaga asoslanib, bilim va ko'nikmalarni qo'llay olish qobiliyatidir.

Natijalar. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, zamonaviy ta'lim vositalari o'quvchilarning bilimlarni amaliyotda qo'llash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Kompetensiyaviy yondashuv asosida tayanch, umumiy va xususiy kompetensiyalar shakllanadi. O'quvchilarda kommunikativ, axborot bilan ishlash, o'z-o'zini rivojlantirish va ijtimoiy faollik kompetensiyalarining rivojlanishi ta'lim sifati oshishiga xizmat qiladi. Ta'limda kompetentlik bilan yondashuv o'quvchilarni turli ko'nikmalarni egallash, kelajakda ijtimoiy, kasbiy va shaxsiy hayotlarida samarali harakat qilishga yo'naltiradi. Kompetensiya – bu kutilgan natijaga olib keluvchi faoliyat belgisidir. U bilim mahsuli bo'lib, mutaxassis tomonidan uni amaliyotda qo'llay olish qobiliyatidir. Kompetensiyaning bilimdan farqi shundaki, vazifani amaliy bajarmasdan turib, uni aniklab ham, baxolab ham bo'lmaydi. Malaka kompetentlikning muhim mezon bo'lib, u turli holatlarda, shu qatori muammoli vaziyatlarda ham bir necha bor qo'llash natijasida namoyon bo'ladi. Amaliy kompetentlik - bilim mahsuli bo'lib, amaliyotda qo'llay bilish qobiliyati. Shuningdek, kompetensiya, bilimdan farqli, amaliy faoliyatsiz namoyan bo'lmaydi va uni baholay olish mumkin emas. Kasbiy kompetentlik – kasbiy faoliyatga oid masalalarni hal etishda bilim va ko'nikmalarni amaliy tajribada samarali qo'llay olish qobiliyatidir.

Xulosa. Hozirgi zamon maktab o'qituvchisining kasbiy bilimdonligi va qobiliyati mezonlariga quyidagilar kiradi: ijtimoiy, uslubiy va ixtisoslik bilimdonligi hamda bilish, tushuntira olish, kuzatuvchanlik, nutq, tashkilotchilik, obro' orttira olish, to'g'ri muomala qila olish, kelajakni ko'ra bilish va diqqatni taqsimlay olish qobiliyatlari. O'qituvchi o'zini egallab turgan lavozimi darajasida kasbiy kompetentlikka ega ekanligini his etgandagina pedagogik jarayonni muvaffaqiyatli tashkil etishi mumkin. Zotan uni kasbiy bilimdonlik, halollik, rostguylik, izlanuvchanlik, tinimsiz sermahsul mehnat, ijodkorlik va yaratuvchanlik kabi fazilatlar yuksaltiradi. Uning bilimdonligi, faolligi, mehnatkashligi, kamtarligi, ma'naviyati va madaniyati, ma'rifatliligi o'quvchilari, bo'lajak kasb egalarining hurmat-ehtiromiga sazovor etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining umumiy o'rta ta'limning Davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risidagi qarorlari. – Toshkent, 2022.
2. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi. Umumiy o'rta ta'limning Milliy o'quv dasturi. – Toshkent, 2021.
3. Tolipov O'.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2017.
4. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Iste'dod, 2020.
5. Saidahmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Moliya, 2019.
6. Muslimov N.A. Kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish texnologiyalari. – Toshkent, 2018.
7. John Dewey. Democracy and Education. New York, 1916.
8. Benjamin Bloom. Taxonomy of Educational Objectives. New York, 1956.
9. OECD. The Future of Education and Skills 2030. Paris, 2019.
10. UNESCO. Education 2030: Incheon Declaration and Framework for Action. Paris, 2016.
11. European Commission. Key Competences for Lifelong Learning. Brussels, 2018.
12. Jumayev M.E. Matematika o'qitish metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2020.
13. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: Fan, 2018.
14. Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent, 2020.
15. UNICEF. Global Framework on Transferable Skills. New York, 2019..